

DR. ERDŐS CSABA PHD

EGYETEMI TANÁRSEGÉD

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
ALKOTMÁNYJOGI ÉS POLITIKATUDOMÁNYI TANSZÉK

Recenzió Borbás Beatrix: *A bírói hatalom kárfelelőssége* című könyvéről

1. Áttekintés

2014 áprilisában jelent meg Borbás Beatrix első monográfiája „*A bírói hatalom kárfelelőssége*” címmel, a HVG-ORAC gondozásában.¹ Az Olvasó a kiadó arculatába illeszkedő – bordó-sárga borítójú és mutatós tipográfiájú –, B/5 méretű, keménytáblás kötésű könyvet tarthat a kezében, így a külsőre aligha lehet panasza. A belbecsre pedig még ke-

vésbé: ez utóbbi biztosítéka, hogy a Szerző 2012-ben, a Pécsi Tudományegyetemen megvédett PhD-disszertációjának² átdolgozott változatát olvashatja az Érdeklődő, ennek köszönhetően gondos szakértők vizsgáját is kiállt műhöz lehet szerencséje. Ugyancsak a minőség garanciáját jelenti a szakmai lektor személye, Kukorelli István professzor, de az előszók szerzői köre is árulkodik arról, hogy nívós munkát végzett a Szerző: Darák Péter, a Kúria elnöke

és Bánáti János, a Magyar Ügyvédi Kamara elnöke köszöntik az Olvasót és ajánlják a könyvet annak első lapjain.

A könyv témaválasztása okán is igényt tarthat a szakmai közösség figyelmére, hiszen a bírói kárfelelősségről magyar nyelvű monográfia még nem készült, sőt e témában a tudományos folyóiratbeli cikkek száma is csekélynek mondható. Annak ellenére, hogy a deliktuális károkozásról és az azért viselt felelősségről számos publikáció jelent meg, s azon belül az állami kárfelelősséggel is több foglalkozik – különösen

Kecskés László művei – a kifejezetten a bírói kárfelelősségre alig néhány tanulmány fókuszál³, s azok megjelenése óta is több év telt már el. Minderre tekintettel úttörő vállalkozás eredményeit foglalja össze a recenzált mű. E rövid írásnak nem célja taglalni, hogy mi állhat a témakör tudományos szakirodalomban való alulreprezentáltságának hátterében, mindenesetre méltatlannak mondható e jelenség, hiszen nem egy problémamentes, kutató számára érdektelen területről van szó. Sőt, annyi fontos és érdekes kérdés merül fel a bírói kárfelelősséggel kapcsolatban, hogy azok pontos azonosítása és gondos megválaszolása indokolja a monografikus szintű bemutatást. A mű tehát hiánypótló, terjedelme optimális, a „túlírt” jelzővel semmiképpen nem illethető.

2. Módszertani érdekességek

A könyv címe egy jól lehatárolható kutatási területet idéz, azonban kicsit is belegendolva a megválaszolásra váró kérdések számába és mennyiségébe, hamar kiderül, hogy a bírói kárfelelősség problémája valójában a jogrendszer egyik állapotos lova: az állam és az állami szervek jogalanyisága, az állami immunitás, a bírói függetlenség és egymáshoz való viszonyuk szinte csak előkérdéseknek tekinthetők a téma vizsgálata során. Ez szükségképpen ki kell, hogy egészüljön a szabályozási módok és szintek közti különbségekkel: az ítélezési ügyszakokban rejlő eltérésekkel és az egyes ügyszakok sajátosságaival, az anyagi és eljárásjogi törvények szerinti jogintézmények számbavételével, illetve a polgári jogi felelősség elemeinek részletes vizsgálatával. A kutatás elengedhetetlen részét képezik a témakör releváns nemzetközi jogi – elsősorban Európa-jogi – vonatkozásai is. A vizsgálódás spektrumának szélesítését indokolták még olyan körülmények is, mint az új polgári törvénykönyv megalkotása és hatálybalépése, illetve az ésszerű pertartammal kapcsolatos strasbourgi indítványok számának folyamatos emelkedése.

¹ BORBÁS BEATRIX: *A bírói hatalom kárfelelőssége*. HVG-ORAC, Budapest, 2014. 262 p. ISBN: 978-963-258-206-1

² A Szerző doktori értekezésének címe „*Fejezetek a bírósági kárfelelősség köréből a magyar és az európai szabályozás tükrében – különös tekintettel a tisztességes eljárás követelményére*” volt.

³ Így ÉLES ANITA online elérhető munkája a bírósági jogkörben okozott kár gyakorlatáról, illetve UTTÓ GYÖRGY cikkei.

Mindez alátámasztja azt, hogy a bírói kárfelelősség csak komplex módon vizsgálható úgy a módszerek, mint általában a nézőpontok vonatkozásában. Ennek az alapvető, de nem könnyen teljesíthető elvárásnak a mű eleget tesz: a módszerek vonatkozásában például mindenképpen kiemelt érdemel az a tizennyolc kérdésből álló kérdőív, amelyet a Szerző gyakorló bírácoknak juttatott el, hogy a jogalkalmazók szempontjait is megismerhesse a vonatkozó szabályozás előnyeiről és kihívásairól, a jogszabályi környezet továbbfejlesztésének lehetőségeiről. A kérdőív több eleme a normákon túl a jogérvényesítés és a jogalkalmazás technikai feltételeire, a jogkeresők attitűdjére – pereskedési hajlandóságára – is irányult. A mai jogtudományi művekre a normaértelmezésen és a joggyakorlat-elemzésen túl kevésbé jellemző a közvetlen adatgyűjtésen nyugvó módszertan, ami minden – természetéből fakadó – hátránya ellenére értékes adalékot biztosít a kutatáshoz, különösen az eredmények részletes elemzése miatt, amelyet mellékletben helyezett el a Szerző, mintegy húsz oldal terjedelemben. A „klasszikus” jogtudományi módszertan területén sem érheti panasz a könyvet, amelyet jól jelez a több mint 120 szakirodalmi forrás alkalmazása és a joggyakorlat elemzése is. Ez utóbbi egyúttal megdöbbentő statisztikával szembeállítja az Olvasót: „a bíróságok pernyerteségének aránya hosszú időn keresztül 90% felett volt az utóbbi években, míg nem 2005. évtől már az arányszám a megindult perek 99%-át tette ki”.⁴

A nézőpontok artikuláltsága a mű egyik jellegzetes vonása: ahogyan már utaltunk rá, a bírói kárfelelősség valódi „keresztülfekvő” területe a jogrendszernek, így közjogi – elsősorban alkotmányjogi – és polgári jogi vetületei egyaránt megragadhatóak. A Szerző törekedett arra, hogy egyik szempontot se szorítsa háttérbe⁵, amely különösen a *de lege ferenda*-javaslatinak megalapozottságát erősíti.

3. Néhány szó a mű szerkezetéről

A könyv hét fejezetet tartalmaz, amelyek témája részben kronológiailag, részben tartalmi szempontból rendeződnek logikus sorba: elsőként – mintegy általános előkérdésként – az állami kárfelelősség hazai kialakulását, így az immunitási elv oldódását és az állami jogalanyiség kialakulását tekinti át a Szerző, majd kifejezetten a bírói hatalmi ágra koncentrálna vizsgálja meg a kártérítés érvényesítésének feltételeit – így például az ítélkező bíró személyes felelősségét – hangsúlyozva, hogy az ítélkezés mint a közhatalmi tevékenység sajátos megnyilvánulása kezelendő. Hogy mennyire tág keretek közé helyezi a bírói kárfelelősséget a mű, jól mutatja az, hogy egészen részletesen kitér a jogalkotással okozott kár – talán még nehezebben kezelhető – problémájára is. A jogalkotó és jogalkalmazó tevékenység közti kapcsolatot e közhatalmi

tevékenységek során kibocsátott döntések aktusokként való felfogásában találja meg a Szerző, s a két tevékenység sajátos összefonódásaként jelöli meg az egyedi rendelkezések normatív aktusban történő elhelyezését, de a jogalkotással okozott kár – egyébként csupán elvi – kategóriájába sorolja a norma-világosság megsértését is.

Ezt követi két, főként polgári jogi vonatkozásokra koncentráló fejezet, amelyekben a „felelősségi premisszáknak”, a jogellenesség, a vétkesség és a felróhatóság triászának az igazságszolgáltatásra konkretizált kérdéseiről, továbbá a szabályozás értékeléséről olvashatunk. Az utóbbi, *de lege lata* elemzések nagy előnye, hogy úgy az addigi fejezetekben nem említett – tehát kevésbé alapozó jellegű – elméleti fejtegetések mellett a jogérvényesítés előtt nehezedő gyakorlati, bizonyítási nehézségekre is kitér a Szerző, aki hivatásainál fogva – egyetemi oktatóként és ügyvédként – úgy a bírói kárfelelősség szigorúan vett tudományos aspektusaira, mint annak praktikus vonatkozásaira kellő rálátással bír.

Az utolsó előtti fejezet tárja territoriális szempontból szélesre a kutatási területet, ugyanis a tisztességes eljáráshoz való jogon keresztül itt emeli be a Szerző a strasbourgi és luxemburgi fórumok tevékenységét. Ennek a fejezetnek – amely egyébként a legterjedelmesebb is – a középpontjába az ésszerű pertartam hazai bíróságok, az Emberi Jogok Európai Bírósága és az Európai Bíróság általi megítélése kerül, e választás magyarázatát is megtalálhatjuk: „[a] tisztességes eljárás összetevői közül álláspontom szerint a perek ésszerűtlenül hosszadalmas időtartamát az a veszély emeli ki a további elemek sorából, amelyet a polgári perek esetében a végrehajthatatlanság idővel egyre növekvő esélye jelent.”⁶ Meg kell jegyezni, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog többi elemét sem hanyagolja el a Szerző, ahogyan e követelmények megsértésével okozott jogsérelmek következményeinek számbavételével sem marad adós. A könyvben röviden olvashatunk az eljárási kódexeken alapuló kártalanítási alakzatokról – Pp. 2. § és Be. 580-584. §§ – is.⁷ A Szerző hangsúlyozza, hogy dogmatikai szempontból ezek a kártérítés terepén kívül esnek, azonban nagy gyakorlati jelentőségük – gondolok itt különösen a Be.-nek a büntetőügyekben eljáró állami szervek objektívizált, a kárfelelősséget keletkeztető tényállások tekintetében csak a károsulti közrehatás fennállásának és mértékének mérlegelését lehetővé tevő felelősségi alakzatára – és a szűk értelemben vett bírói kártérítés intézményéhez való tárgybeli közelségük miatt üdvözlendő a műben való tömör megjelenítésük.

A kötet utolsó része – a már említett kérdőíves kutatás eredményeit tartalmazó mellékletet leszámítva – természetesen az összegzés, amely tézisszerűen, tizennégy pontba foglalva tartalmazza a kutatás megállapításait és a *de lege ferenda*-javaslatokat.

4. Ahol az őrzők őrzik az őrzőket...

E könyv tartalmi bemutatását – szerencsére – egy recenzió keretében nem végezhetjük el, hiszen e rövid írás terjedelmi

⁴ 134. o.

⁵ „... a magánjogi kárfelelősség témája semmiképp nem dolgozható fel közjogi – azon belül pedig elsősorban alkotmányjogi - vonatkozások szerepeltetése nélkül; hiszen a közhatalmi berendezkedés, a hatalomgyakorlás alkotmányos korlátai, a hatalom önkorlátozása vagy az ezen tárgykörökre vonatkozó teóriákat és szabályozási sémákat moderáló alkotmányos alapelvek szükségszerűen alkotmányossági-alkotmányjogi területekre vezetnek el.” 22. o.

⁶ 230–231. o.

⁷ 128–132. o.

kereteit az mindenképpen szétfeszítené, különösen a szinoptikus megközelítésmódjának köszönhetően. Emiatt – nem titkoltan e sorok írójának személyes érdeklődése által determináltan – inkább csak egyes közjogi vonatkozások felvillantására vállalkozik ez az ismertető.

A mű fő közjogi „*oldalának*” alapproblémáját a károkozásért viselt felelősség feltétlen érvényesítésének igénye és a bírósági immunitás összeütközéseként lehetne megragadni. Ha már a könyv borítóját is egy mérleg díszíti, kérem, nézzék el e két követelménynek egy mérleg két olyan serpenyőjéhez való hasonlítását, amelyek közötti megfelelő egyensúly – a „*szabályozási optimum*” – kialakítása talán lehetetlen. E képzeletbeli „*közjogi mérlegen*” aligha található olyan pozíció, amely hosszútávon, sőt akár egy adott pillanatban általánosan elfogadott lenne. A szabályozás hosszú távú változékonyságára a könyv is felhívja a figyelmet: a történeti áttekintés keretében rámutat arra az egyértelmű tendenciára, amely a bírói ítéletek „*érinthetetlenségétől*”, az immunitástól a kárfelelősség irányába tolja mérlegünk nyelvét. Az pedig, hogy e mutató éppen hol áll, szintén kritika tárgyát képezi, amely elsősorban azoknak az érveknek köszönhető, amelyek a mérlegünk serpenyőit terhelik, ugyanis súlyuk az értékelő személyes – de mindenképpen a jogi normarendszeren túli – preferenciáitól, premisszáitól függ. Azaz az egyensúly „*nehéz kérdésére*” nem adható „*egyetlen helyes válasz*”, legalábbis egyik válasz helyessége sem ellenőrizhető objektíven, hiszen olyan érvek feszülnek egymásnak mindkét oldalon, amelyek közti választás nem a jog, hanem a politika terepébe tartoznak. Bár a fent említett érvek és körülmények súlyozására ehelyütt nem vállalkozhatunk, arra mégiscsak kísérletet tehetünk, hogy legalább akként számba vegyük a legfontosabbakat, hogy melyek hatnak az immunitás és melyek az érvényesíthető kárfelelősség irányába.

Az immunitás mellett szól a jogbiztonság elve, amelynek kétséget kizáróan része a jogviták lezárása iránti igény. A bírói döntésnek a végleges jellegét *prima facie* sérti az eljáró bíróság kárfelelősségének megállapítása, hiszen ahhoz szükséges az ítélet rossznak – jogellenesnek – minősítése, márpedig az is logikus, hogy ha egy rossz norma található a jogrendszerben, azt el kell távolítani (vö. kelsen-i alkotmánybíráskodás alapjai).⁸ E jogbiztonságra törekvés azonban nyilvánvalóan sérti annak a félnek az érdekeit, akinek az ügyében a jogsértés történt, tehát az igazságosság követelménye – vagy kicsit konkrétan a *neminem laedere*-elv, a megsértett jogrend helyreállítása iránti igény – a kárfelelősség felé billenti mérlegünket.

A bírói függetlenség szintén olyan érv, amely az immunitás oldalán sorakozik fel, hiszen az ítélező bíró felelősségre vonása ítéletéért *per se* sérti függetlenségét. Ez utóbbi ugyan áthidalható azzal, hogy az ítélező bíróról a bíróságra mint intézményre száll át a kárfelelősség, mint ahogyan ez az új Ptk. nyomán meg is valósult.⁹ Ez egyébként a károsult szempontjából is helyesíthető, hiszen egy költségvetési szerv esetleges fizetési képessége összehasonlíthatatlanul jobb, mint egy magánszemélyé. Ugyanakkor a bíró felelőssége továbbra is fennáll az állammal szemben (vö. Bsz. V. fejezet). A hatalommegosztás szempontjából azonban követelmény a bírói kárfelelősség léte, minthogy ez is az ellenőrzés egyik formája. Azonban ez az ellenőrzés az adott hatalmi ágon belül marad, az őrzők tulajdonképpen magukat őrzik, veti fel a Szerző.¹⁰ A megállapítás kétségtelenül helyes, de megoldási javaslatot nem véletlenül nem találunk...

A fenti érvek alapján mindenki beállíthatja „*közjogi mérlegünk*” mutatóját az általa ideálisnak vélt helyzetbe, amelyhez a magyar jogalkotó beállítását is viszonyíthatja. Anélkül, hogy végigmennénk a Szerző által oly alaposan elemzett, a bíróságok kárfelelősségét befolyásoló jogalkotói megoldásokon, jogalkalmazói „*szokásokon*” és társadalmi körülményeken, annyit megállapíthatunk, hogy az állami immunitás formális meghaladása, ekként a bíróságok passzív perbeli legitimitációja szükséges, ámde közel sem elégséges feltétele annak, hogy e mutató az immunitás oldaláról kilengjen: a különböző elvi és gyakorlati nehézségeket ehelyütt példázza csak a már idézett statisztika az 1%-ot meg nem haladó felperesi pernyertességi arányról.

5. Ajánlás

Borbás Beatrix munkája olyan hiánypótló monográfia, amely a benne feszegetett kérdések fontosságára, a feldolgozás színvonalára, így különösen annak szinoptikus jellegére – a közjogi és magánjogi, továbbá a belső, nemzetközi és uniós jogi nézőpontok párhuzamos alkalmazására – és nem utolsósorban a közvetlen adatgyűjtésen is nyugvó módszertanára tekintettel méltán tarthat igényt az alkotmányjog és a polgári jog tudományának művelőinek kitüntetett figyelmére.

Ezen felül a praktizáló jogászok – akár a pulpitusban, vagy annak oldalain helyet foglalva – is kétséget kizáróan haszonnal forgathatják a művet mint a témakörre vonatkozó legfrissebb, jogalkalmazási problémákat is megvilágító, a gyakorlati munkát segítő kézikönyvet.

⁸ Ehhez képest sajátos megoldása a magyar jognak, hogy az alapügyben született eljárás minősítésétől tartózkodva, a felülvizsgálati bírósági jellegtől elzárkózva kell állást foglalnia a kártérítési per bíróságának a károkozás jogellenességének kérdésében. Ez értelemszerűen arra vezet, hogy egy kártérítés alapjául szolgáló – emiatt nyilvánvalóan „rossz” – ítélet hatályában fennmaradjon.

⁹ 138. o.

¹⁰ 222. o.